

УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПШЕНИЦІ: ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ

**Конєв Р.Ю., студент 4-го курсу,
Напрямок підготовки «Міжнародна економіка»
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»
Науковий керівник : Макаренко М.І.,
доктор економічних наук,
професор, зав. кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «УАБС НБУ»**

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан світового ринку пшениці та місце України на ньому. Висвітлені основні конкурентні переваги України на ринку даного товару. Проаналізовано технологію здійснення експорту пшениці та розглянуто проблеми пов'язані з цим.

Ключові слова: сільське господарство, пшениця, експорт, попит, пропозиція.

Постановка проблеми. Однією з найбільш поширених культур у світі є пшениця. Це й не дивно тому що дана культура є чи не найважливішою сировиною для харчової промисловості. Збільшення населення планети зумовлює зростання попиту на пшеницю. У сучасних умовах збільшити виробництво пшениці можна лише інтенсивним методом (завдяки підвищенню врожайності), оскільки подальша розораність сільгоспугідь є не можливою. З метою підвищення врожайності сьогодні розвинені країни світу дуже часто застосовують різні хімічні та біологічні засоби (в т.ч. ГМО). Це, звичайно, впливає на ступінь безпечності такого продукту для людського організму. Тому

Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, №7/2014

світова спільнота все частіше звертає увагу на країни, де, завдяки агрокліматичним умовам та ґрунтам, є потенційна можливість отримати значний врожай. Однією з таких країн є Україна. Тому доцільно дослідити, який потенціал має Україна як потужний гравець на світовому ринку пшениці та які проблеми стоять на шляху його реалізації у найближчі роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні дане питання є актуальним. В Україні його досліджують такі науковці: Б. Гуляєв, М. Кучер, М. Цехмейструк, В. Моргун, О. Грикун, М. Мостіпан, В. Сінсаренко, В. Швартау, О. Іващенко, С. Бабич, В. Соколов, О. Мамулуй та багато інших.

Не вирішені частини досліджуваної проблеми. Більшість науковців у своїх роботах з даної тематики концентрують свою увагу на загальних аспектах і не враховують другорядні чинники та національну специфіку країни.

Метою даної роботи є аналіз світового та українського експорту пшениці, а також виявлення основних проблем, пов'язаних з ним.

Виклад основного матеріалу. Пшеницю почали вирощувати ще 10 тисяч років тому. Вона належить до родини злакових і за терміном вегетації поділяється на озиму та яру. В Україні та світі в основному вирощують озиму пшеницю. Також пшеницю можна поділити і за іншими біологічними критеріями (тверда і м'яка, остиста та безоста, тощо). Але сьогодні з метою спрощення торгівлі всю пшеницю розділяють на так звані класи. Так якість пшениці на українському ринку регулюється національним стандартом якості ДСТУ 3768:2010 «Пшениця. Технічні умови». Як правило, 1-3 клас – це продовольча пшениця, а 4-6 – фуражна (табл. 1). Дана класифікація є прийнятною у всьому світі.

Таблиця 1 – Показники якості зерна м'якої пшениці відповідно до ДСТУ 3768:2010 «Пшениця. Технічні умови» [1]

Показники	Характеристика і норма для м'якої пшениці за групами та класами					
	1	2	3	5	6	7
Натура, г/л, не менше	760	740	730	710	690	Не обмежено
Вологість, %, не більше	14	14	14	14	14	14
Зернова домішка, %, не більше	5	8	8	10	12	15
Сміттєва домішка, %, не більше	1	2	2	2	2	5

Показники	Характеристика і норма для м'якої пшениці за групами та класами					
	1	2	3	5	6	7
Масова частка білка, у перерахунку на суху речовину, %, не менше	14	12,5	11	12,5	10	Не обмежено
Масова частка сирієї клейковини, %, не менше	28	23	18	Не обмежено		
Число падіння, с, не менше	220	180	150	150	130	Не обмежено

У 2013 році під пшеницю у світі було відведено майже 215 млн. га. Найбільші площі в Індії, Росії, Китаї, США (понад 20 млн. га), також значні площі у Австралії (12 млн. га), Канаді (9 млн. га), Аргентині (5 млн. га) та, звичайно, в Україні (6 343,7 тис. га) [2; 4].

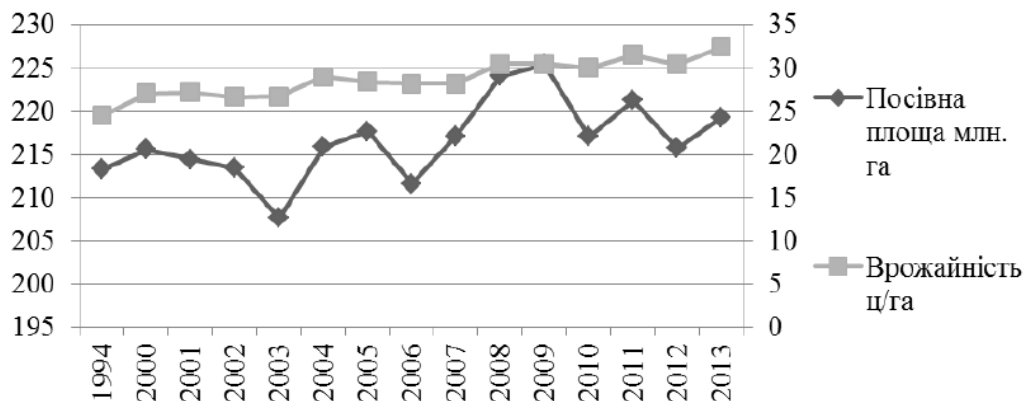

Рисунок 1 – Динаміка посівних площ і врожайність пшениці у світі, 1994 р., 2000-2013 рр. [2]

Світова врожайність пшениці в останні роки зростає. Це зумовлено використанням у виробництві нових та більш ефективних засобів захисту рослин (гербіциди, фунгіциди, інсектициди тощо), більшої кількості добрив та нових систем виробництва (система обробки землі No-tillage). Сьогодні найбільша врожайність зафіксована в таких країнах як Австрія, Велика Британія, ФРН, Франція, США, Швейцарія (понад 60 ц/га), також висока врожайність у Аргентині, Данії, Китаї, Греції, Італії (понад 40 ц/га), Угорщині, Болгарії, Україні, Бразилії, Польщі, Канаді (понад 30 ц/га) [5].

Як видно з таблиці нижче, у 2013 році споживання пшениці у світі перевищило її виробництво. Різниця була покрита завдяки запасам пшениці (це і зумовлює різницю між рядком виробництво і пропозиція). Також можна помітити, що в останні роки намітилася тенденція до зменшення різниці між пропозицією і споживанням пшениці у світі, хоча на 2014 рік прогнозують зростання.

Таблиця 2 – Кон'юнктура світового ринку пшениці, млн. т [2]

	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14 (прогноз)
Виробництво	611,9	682,1	685,8	653,8	702,4	659,6	710,8
Пропозиція	765,4	815,1	846,1	842,8	886,9	840,2	869,2
Споживання	628,7	646,0	655,5	657,6	698,8	683,9	694,8
Експорт	113,6	140,9	131,0	128,0	147,2	139,8	142,0
Різниця між виробництвом і споживанням, %	-2,7	5,6	4,6	-0,6	0,5	-3,5	2,3
Різниця між пропозицією і споживанням, %	21,8	26,2	29,1	28,2	26,9	22,9	25,1

Основним виробником пшениці у світі є ЄС, на другому місці Китай, а на третьому Індія. Це й не дивно оскільки останні дві є країни з найбільшим населенням у світі, а ЄС включає в себе економіки 28-ми країн Європи. Також значну частину займають такі країни як РФ, Канада, Україна, Пакистан, Туреччина, Австралія. Згідно з прогнозами експертів у 2014 році світове виробництво збільшиться на 8%.

Проте зрозуміло, що якщо країна є великим виробником пшениці у світі це не означає, що вона є й великим експортером. Тому проаналізуємо структуру світового експорту пшениці у 2013 році (рис. 2). Найбільшими експортерами є США, країни ЄС (особливо Франція та ФРН), Австралія, Канада, Індія, РФ, Україна, Казахстан. Потрібно відмітити, що за 2013 рік світовий експорт пшениці скоротився на 4,3% порівняно з 2012 роком. Особливо значне скорочення відбулося у Росії (-47,8%), Казахстані (-38,6%), Аргентині (-37,7%), Уругваї (-55,1%). Натомість в країнах ЄС збільшилось на 35,5%, Україні – на

Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, №7/2014
 32,3%, Канаді – на 5,6%. Аномально високий приріст експорту у 2013 році був у Індії (+402,2%). У цьому ж році світовий експорт пшениці збільшиться на 7,7%. Слід відмітити, що за результатами прогнозу до 2019 року частка так званих країн RUK (Russia+Ukraine+Kazakhstan) у світовому експорті становитиме майже 40% і на далі зростатиме [2; 6].

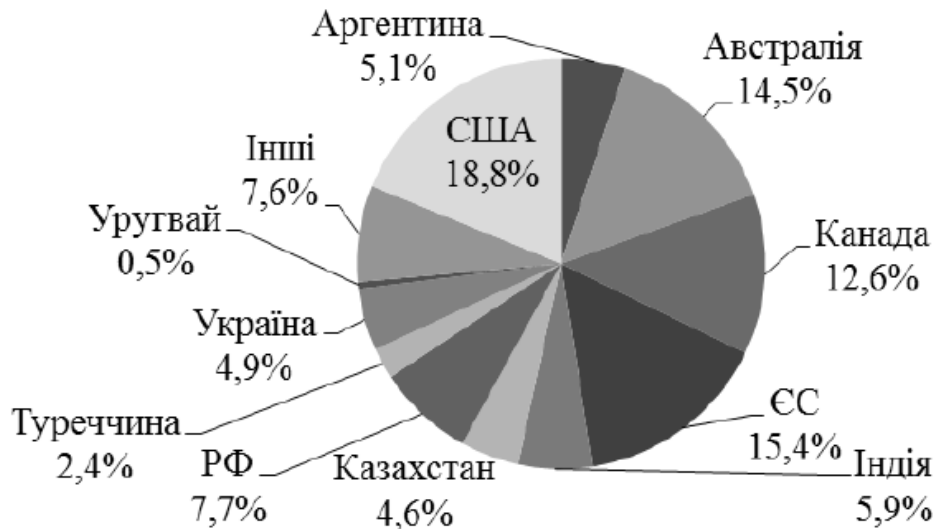

Рисунок 2 – Частка країн у світовому експорті пшениці у 2013 році [2]

Що ж до імпорту, то світовий імпорт зерна дуже диверсифікований. Немає такої країни у світі, яка б не імпортувала пшеницю. Навіть найбільші експортери імпортують пшеницю. Хоча в основному як посівний матеріал, тобто сорти супереліти, еліти та першої репродукції. Що ж до сучасних тенденцій, то основними імпортерами за результатами 2013 року були: Бразилія (5,1% від світового імпорту пшениці), Індонезія (4,9%), Японія (4,5%), Іран (3,8%), Південна Корея (3,7%), Алжир (4,4%) та інші. Взагалі світовий імпорт пшениці у 2013 році зменшився на 4,3% порівняно з 2012 роком.

В Україні переважно вирощують озиму пшеницю м'яких сортів (табл. 3). Свідченням цього може бути той факт, що у 2013 році в Україні було посіяно 312 сортів пшениці з яких 260 – це озимі і в т. ч. 242 сорти м'якої [4].

Таблиця 3 – Кон’юнктура українського ринку пшениці, млн. т [2]

	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14 (прогноз)
Виробництво	13,94	25,88	20,88	16,85	22,30	15,80	21,50
Внутрішня пропозиція	15,74	28,88	24,78	20,12	25,83	22,65	25,45
Внутрішнє споживання	11,85	12,40	12,40	12,90	13,78	11,80	12,10
Експорт	1,19	12,64	9,15	3,70	5,22	6,90	9,50
Імпорт	0,30	0,05	0,05	0,01	0,02	0,01	0,01
Різниця між пропозицією і споживанням, %	32,8	132,9	99,8	56,0	87,4	91,9	110,3

Рядок різниця між пропозицією і споживанням (див. табл. 3) показує на скільки відсотків пропозиція пшениці перевищує попит, тобто теоретично це та частина пшениці на внутрішньому ринку, яку ми можемо експортувати (за мінусом певних резервів). За результатами 2013 року пропозиція перевищила попит на 91,9%, а за прогнозами у поточному 2014 році пропозиція буде більша споживання у 2,1 рази.

Що до посівних площ, то, як видно з рис. 3, вони зменшуються і за останні чотири роки скоротилися на 7,3%. Основною причиною цього є те, що сьогодні фермери віддають перевагу таким культурам як соняшник та кукурудза, оскільки дані культури приносять більший дохід ніж інші.

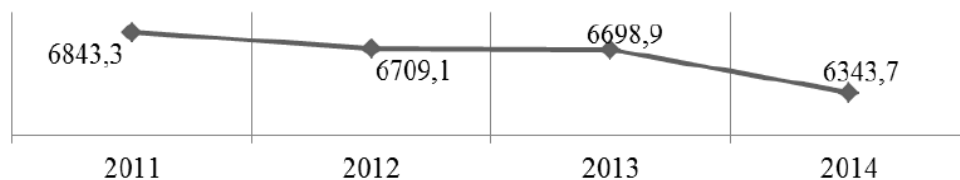

Рисунок 3 - Посівні площі озимої пшениці під урожай 2011-2014 рр., тис. га [4]

Рисунок 4 – Урожайність пшениці в Україні у 2009-2013 рр., ц/га [4]

Зменшення врожайності у 2010 та 2012 роках (див. рис. 4) було зумовлене несприятливими погодними умовами в деяких регіонах. В цілому ж в останні п'ять років намітилася тенденція до підвищення врожайності, в основному завдяки використанню широкого спектру засобів захисту і догляду за рослинами (гербіциди, інсектициди, фунгіциди, десиканти, корисні мікроелементи (бор, цинк), мінеральні добрива тощо).

У географічній структурі експорту пшениці майже 52% займає Африка, близько 47% країни Азії, 1,2% - Європа та 0,1% - країни СНД.

Найбільшим імпортером української пшениці у 2013 році був Єгипет (22,9 % від загального експорту пшениці). Дані показники свідчать про значну залежність України від Єгипту як головного покупця, що є негативним фактором з огляду на безпеку зовнішньої торгівлі (рис. 5).

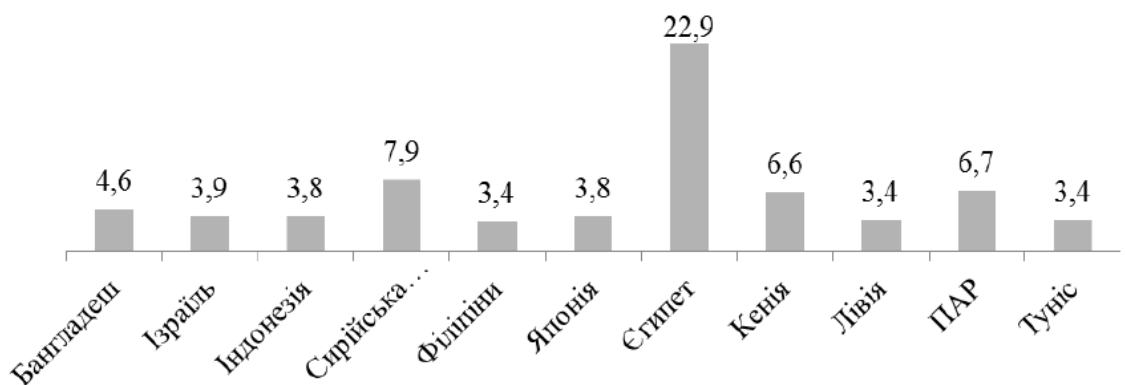

Рисунок 5 – Частка найбільших країн-імпортерів української пшениці у 2013 році, % [4]

На ці 11 держав припадає майже 71% всього експорту пшениці. Слід відмітити, що серед них, окрім Японії, немає розвинених країн. В основному це країни з середнім та низьким рівнем розвитку. Тому дані країни апriorі не

Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, №7/2014
можуть запропонувати Україні ціну пшениці, яка б була хоча б на рівні середньосвітової.

Важливим питанням на ринку пшениці є її ціна. По суті, це найважливіший фактор, яким керується покупець при обранні продавця. Як видно з двох графіків нижче, тенденції цін на пшеницю за рік у Франції та Україні є схожими. В обох країнах спостерігалось збільшення цін у жовтні, незначне падіння у листопаді та підвищення у грудні. Різниця в тому, що за досліджуваний період середня ціна в Україні була на рівні 254 USD/т, а у Франції – 289 USD/т. Різниця становить 35 USD, хоча якість товару однакова. Ця різниця є втраченим доходом українських виробників. До речі, Франція була обрана для порівняння не випадково, оскільки саме ця країна є одним з основних конкурентів України на світовому ринку пшениці.

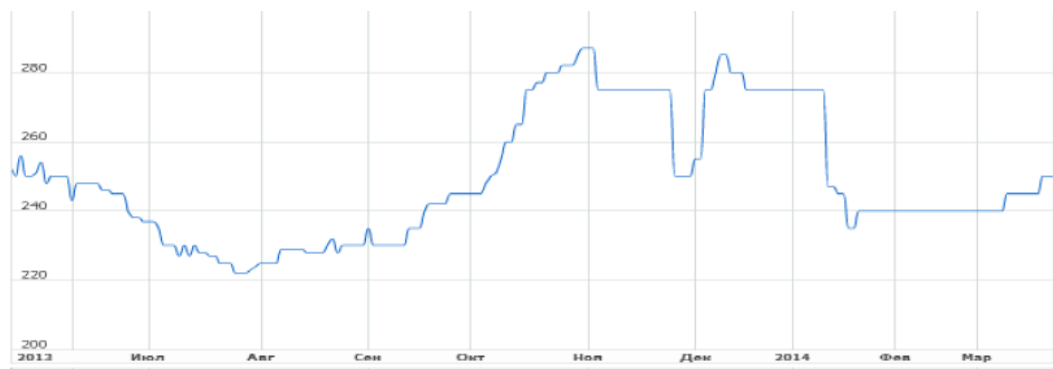

Рисунок 6 – Ціни на пшеницю в Україні на умовах FOB Україна з 04.04.2013 по 26.04.2014, USD/т [3]

Рисунок 7 – Ціни на пшеницю у Франції на умовах FOB Руан з 04.04.2013 по 26.04.2014, USD/т [3]

В Україні питанням регулювання аграрного ринку займаються 3 органи: Верховна Рада України, Кабмін України, Міністерство АПК і продовольства. Всі вони так чи інакше можуть впливати на експорт пшениці, але не слід забувати про фітосанітарну службу, митні органи, держсільгосп інспекцію [7].

Згідно з чинним законодавством сьогодні діє нульова експортна ставка та відсутній ПДВ при експорті пшениці [8]. Але потрібно щоб у компанії-експортера були відповідні дозвільні документи, а саме:

1. «Сертифікат якості зерна та продуктів його переробки під час здійснення експортно-імпортних операцій із зерном та продуктами його переробки та переміщення територією України». При переміщенні товару з одного транспортного засобу в інший необхідно отримувати новий сертифікат якості зерна. Сьогодні офіційні тарифи на пшеницю Держсільгосп інспекції встановлені в такому розмірі:

- залізничним транспортом, вагон - 60 тонн. 195 грн. з вагона;
- автотранспортом чи контейнером, зерновоз - 35 тонн. 162 грн. з одного транспортного засобу із пшеницею;
- водним транспортом. 1,4 грн. за тонну, для усіх зернових [8; 9].

2. «Фітосанітарний сертифікат» видається державною ветеринарною та фітосанітарною службою. Вартість даного сертифікату 45,3 грн. за партію пшениці (вагон чи контейнер) [9].

3. «Карантинний сертифікат на партію зерна: судно, вагон, контейнер, причіп» видається тією ж службою, що і попередній. Його вартість 38,8 грн. [9].

4. «Сертифікат відповідності послуг із зберігання зерна для зерносховищ». Вартість даного документа коливається в залежності від обсягів експорту пшениці:

- до 10 тис. тонн - 1 500 грн.;
- до 50 тис. тонн - 2 800;
- до 100 тис. тонн - 4 000 грн.;
- до 150 тис. тонн - 5 200 грн.;
- більше 150 тис тонн - 7 000 грн. [9]

5. Для експорту фуражного зерна додатково потрібен «Міжнародний ветеринарний сертифікат» (для продовольчої пшениці він не потрібен). Експортер за те щоб отримати даний документ повинен сплатити 14,85 грн. за партію [9].

Слід відзначити, що сертифікація пшениці забирає значну частку доходу у виробників. Сьогодні ні в США, ні в ЄС (з 2011 року), ні в РФ (з 2012) немає жодних сертифікатів на експорт пшениці. Тому для більшості імпортерів вони не мають ніякого значення [10].

Що ж до транспортних витрат при експорті пшениці, то вони є відносно не високими. При транспортуванні морським шляхом (як правило на умовах FOB) використовуються контейнери (25-26 т) чи перевозять насипом за допомогою балкарів (понад 50 тис. т). В Україні офіційно станом на початку 2014 року 13 портів займалися перевалкою та експортом зерна з України. Їх сумарна потужність оцінюється в 35 млн. тон на рік [10].

Залізничний транспорт перевозить зерно, як правило, на умовах DAP і на нього припадає майже 70% перевезень в Україні всіх зернових культур. Сьогодні Укрзалізниця має близько 11 тис. зерновозів. Це дозволяє перевозити щомісяця 2,5 млн. тонн зернових, тобто майже 30 млн. тонн щороку. Враховуючи врожай останніх років та прогнози експертів даної кількості вагонів недостатньо. Потрібно відмітити, що рівень українських тарифів на перевезення зернових вантажів потягом значно нижчий, ніж на залізницях інших країн у 2-5 разу. Наприклад, тариф на перевезення 1 тонни пшениці в Україні на відстань 500 км становить 12,77 USD, в Росії - 17,03 USD, а в Польщі - 62,52 USD. Середня вага, яку може перевезти один вагон, становить 60-65 т, хоча може бути більше 65 т [11].

Однією з основних проблем розвитку ринку пшениці в Україні, якщо не головною, є проблема, пов'язана зі збутом даної продукції. Звичайно як така проблема збуту гостро не стоїть, оскільки завжди є ряд країн, які мають бажання купити пшеницю. Проблемою для України в даному контексті є продаж пшениці за ціною, яка була б не нижчою за середньосвітову. Сьогодні ціни на українську пшеницю - одні з найнижчих, проте висока якість нашого

Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, №7/2014
товару загальновідома у всьому світі. Але не зважаючи на це, за нашими
розрахунками, рентабельність експорту пшениці коливається від 10 до 18%, що
є високим показником.

Висновки. Найбільші експортери пшениці у світі контролюють майже
93% світового експорту, хоча в майбутньому буде збільшуватися частка країн,
що розвиваються. Натомість світовий імпорт залишається надто
диверсифікованим. Щодо України, то 98,3% своєї пшениці вона експортує до
Азії та Африки. В основному це країни, що розвиваються. Нормативно-правова
база, яка сьогодні регулює питання експорту пшениці, є недосконалою і
потребує певних змін, а п'ять сертифікатів, два з яких фактично нічого не
засвідчують, є значним фінансовим тягарем для українських експортерів
пшениці. В Україні є певні проблеми з логістикою при перевезенні пшениці в
середині країни та при її експорті закордон.

Таким чином, Україна має значний експортний потенціал пшениці. Тому
важливо, щоб реалізація даного товару на світовому ринку завжди приносила
належний прибуток українським компаніям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДСТУ 3768:2010 «Пшениця. Технічні умови» [Електронний ресурс]. –
Режим доступу: <http://af.gov.ua/images/stories/files/dsty3768-2010.pdf> – Заголовок
з екрану
2. United State Department of Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим
доступу: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome> – Заголовок з екрану
3. Агрочарт - Цены. Торговля. Балансы. Статистика. Новости. Прогнозы.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrochart.com> – Заголовок з
екрану
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим
доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Заголовок з екрану
5. Власенко Н.С. Сільське господарство. Статистичний збірник. Київ,
2013. – 392 с.

6. Paul Westcott. Agricultural Projections to 2019, by USDA, Economic Research Service, February 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ers.usda.gov/amber-waves/2010-june/former-soviet-union-region-to-play-larger-role-in-meeting-world-wheat-needs.aspx#.UyXdsqh_vVJ –

Заголовок з екрану

7. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.

8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставок окремих податків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/713-18> - Заголовок з екрану

9. Перелік документів дозвільного характеру, що належать до платних адміністративних послуг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/uploads/attach-2192-1386828246.pdf -

Заголовок з екрану

10. Двойная сертификация зерна. Зерно інфо. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zernoua.info/index.php?action=predcrop&id=162> -

Заголовок з екрану

11. Правила перевезення вантажів навалом і насипом (ст. 37 Статуту). Укрзалізниця (Державна адміністрація залізничного транспорту України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/legal_documents/terms_of_freight/26471

5/ - Заголовок з екрану